

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Мая Петрова-Танева

за дисертационния труд на Екатерина Димитрова Тодорова

на тема: СВЕТЦИ-ЛЕЧИТЕЛИ В АГИОГРАФСКАТА ТРАДИЦИЯ

НА ПРАВОСЛАВНИЯ СВЯТ

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Научен ръководител: проф. дфн Вася Велинова

Дисертационният труд на Екатерина Тодорова е посветен на тема с нестихваща актуалност, тъй като болестите, свързани с физически и психически страдания, съпровождат всички етапи на човешкия живот. В подобни моменти на тежки изпитания хората се нуждаят от квалифициран помощник, който да облекчи болката им, и през Средновековието това съвсем естествено са Божиите хора – светците-лечители, носителите на Божията благодат. Но, както е добре известно, според християнското предание почти всеки светец лекува (било то приживе или след смъртта си), към светците най-често се отправят именно молитви за здраве, а наличието на изявените лечителски способности са залог за тяхната огромна популярност, пораждаща, между другото, изобилие от текстове. Това е първата трудност, пред която Екатерина Тодорова се изправя – необходимостта да ограничи необятния изворов материал до обозрим обем, който може да бъде премислен, структуриран и изследван. За целта тя се насочва към агиографски текстове, представителни за различните типове святост – отшелници, преподобни, равноапостолни, мъченици, стълпници и дори преоблечени в мъжки дрехи жени. При подбора им тя задава няколко критерия (спазвани с малки изключения): отпадат тези, които лекуват само *post mortem*, тъй като изцелението чрез мощи много често е топос), както и локално почитаните южнославянски светци-лечители като св. Петка и св. Иван Рилски (за които е писано много и чието почитание се изгражда по византийски образец); изключват се и такива, за които няма известни южнославянски преводни жития и/или служби. Така се оформя представителна извадка от 25 светци, върху които се гради проучването (всъщност те са 27, защото двойката св. св. Козма и Дамян е дублирана). Култът на последните четирима от тях, макар и натоварени с подчертани лечителски функции, обаче не е фиксиран в средновековни писмени паметници, а е само във фолклорна среда.

Работата съдържа предговор, три глави (със съответно изведени междинни изводи), заключение, литература и приложения, и има общ обем от 402 стр. – свидетелство за сериозния труд, положен от авторката. Уводната част (с. 5-6) предлага преглед на съществуващата библиография. Глава 1 (с. 6-24) има въвеждащ характер – очертава методологията и формулираните задачи: групиране на основните агиографски персонажи на базата на лечителските им способности; прецизиране на използваната за тях терминология; определяне на мястото на светците-лечители в социокултурен план; разглеждане на болестта и методите за нейното третиране според античните, християнските и фолклорните представи (с. 10-11); с оглед на по-нататъшното изследване са уговорени и диференцирани основни работни понятия като лекар/лечител, маг/вълхва в контекста на примери, извлечени от Библията и от агиографската проза, дискутирана е специализирана старобългарската лексика от областта на медицината.

Глава 2 (с. 25-55) е посветена на представите за болестта и нейното лечение в различни исторически епохи. Екатерина Тодорова прави опит за философска интерпретация на проблема и демонстрира респектираци познания за античната, средновековната и фолклорната мисловност (анализира вижданията на колосите в античната медицината Хипократ и Гален; християнската идея за болестта като наказание; за болестта-демон в народната митология). Тя също така подробно представя широкия наборът от средства, които средновековната медицина прилага за облекчаване на психическите и физически страдания – наследени от Античността лечебни практики, типично християнски практики, изведени на принципа *imitatio Christi* (напр. молитва, помазване, полагане на ръце върху болния и т.н.), както и чисто технически приспособления (напр. веригите за връзване на душевноболните), рецепти, лекарства и др. Наред с това авторката с вещина засяга редица важни и много интересни културологични проблеми като „богословието на болката“, отношението към лекарите, „раждането“ на болницата като социален феномен.

Глава 3 (с. 56-319), озаглавена „Светци-лечители: опит за типология“, обема основната част от изложението. Тъй като подбраната група светци, както нееднократно подчертава авторката, е нехомогенна – по произхода на агиографските герои, по тип святост, по време на възникване на византийските текстове и славянските им преводи, както и по разпространението на съответните култове, Екатерина Тодорова ги разпределя в 4 подгрупи: 3.1. Светци-лечители с медицинско образование (св. врачи); 3.2. Светци-лечители без медицинско образование, чиито лечителски способности са

описани в агиографската традиция; 3.3. Светци-лечители, чиито лечителски способности са описани в агиографски текстове и култовете им преминават и във фолклорна среда; 3.4. Светци-лечители почитани само във фолклорна среда. Култът на всеки от разглежданите светци е очертан в пълнота – описани са неговото място календара, биография, иконография, представени са житийната литература за него във Византия и сред южните славяни, неговите лечебни методики и действия, фолклорната традиция (ако има такава). Екатерина Тодорова заслужава адмирации за това, че анализът ѝ е осъществен на основата на първични извори, които използва на старобългарски, най-често по непубликувани ръкописи и това според мен е едно от достойнствата на дисертационния труд. Житието на всеки светец и лечителските му функции обаче са проучени само по един препис, цитиран от авторката, без да е ясен принципът, по който именно той е избран (предполагам, че понякога това е единствено достъпният текст, какъвто е случаят с дефектното копие от Житието на Евтимий Велики в Зогр90, срв. с. 117). Но смесването в анализа на староизводни и новоизводни текстове, особено в случаите, когато за един и същ светец са запазени пространни четива и от двата типа, крие известни рискове и може да изкриви общата картина. Известно е, че агиографските творби в новоизводните сборници търпят не само стилистични, но и съдържателни промени, най-често отпадане или съществено редактиране на епизоди, които с времето са започнали да изглеждат хиперболизирани, твърде невероятни или направо фантастични (а такива могат да бъдат и някои изцеления); друг път в новоизводните сборници текстът за даден светец се подменя с изцяло нов, който не кореспондира с по-ранния. Затова ми се струва, че предпочитанието към една или друга версия на използваните източници трябва да бъде специално уговорено и при възможност епизодите, свързани с важните с оглед на темата лечителски практики, да бъдат съпоставяни с друга, по-ранна или по-късна версия или редакции.

Едно от най-големите преимущества на дисертацията е, че тя разглежда лечителските култове в много широк културноисторически контекст, включва редица любопитни екскурси – напр. върху функцията на молитвата, инкубацията (преспиването на свещено място) като част от лечението, произхода и начините за третиране на проказата). За много от отчетените епизоди на чудодейни изцеления Е. Тодорова посочва и задълбочено интерпретира съответните библейски модели, изведжда редица топоси, предлага тълкуване на отделни символи (напр. жезълът като инструмент за изгонване на

демони; млякото, което изтича от тялото вместо кръв; ухото като физически орган, равностоен със сърцето и разума).

В резултат на своето изследване авторката достига до добре аргументирани и заслужаващи внимание изводи. Сред тях ще открия само няколко. От анализа на Екатерина Тодорова следва, че лечителските функции на светците са пряко обвързани с типа святост: най-изявени са те при преподобните, които чрез аскеза получават дар да прогонват демони, да изцеляват провокирани от тях болести, както и да въздействат върху други здравословни проблеми; при равноапостолните успешните терапевтични действия не са сюжетоопределящи и обикновено се разглеждат като доказателство за силата на новата вяра; при много от останалите светци – мъченици, жени-светици и преоблечени светци, изцеленията са само „вторичен, механично привнесен и по-скоро топосен“ момент (с. 127). Много интересно и приносно е наблюдението на авторката (направено на основа на обработения от нея изворов материал) за специфичната употреба на думите *цѣлѣти* / *врачѣвати* и техните производни в контекста на лечителската практика съответно на светците и тази на професионално подготвени доктори. Важно е и заключението ѝ за превръщането на мотива за противопоставянето между обучените лекари и действащия с Божия помощ светец-медиатор, който става изключително популярен в агиографските творби.

Цитираната научна литература (над 240 заглавия на няколко езика) показва много добра осведоменост по темата, която е видна и в самото изложение. Пет приложения във вид на таблици представят списъци на медицински кодекси, органите на човешкото тяло, болестите, които ги засягат, начините на тяхното лечение и първоначалния списък на светците-лечители, редуциран в хода на изследването.

Имам и няколко препоръки към Екатерина Тодорова, които, надявам се, биха ѝ били от полза, ако реши да подготви дисертацията си за отпечатване във вид на книга. Смятам, че едно по-подробно вглеждане в култовете на светците-лечители, засвидетелствани както в агиографията, така и във фолклора, може да даде интересни резултати, като се потърсят евентуални паралели между тях. Така напр. може би най-известното чудо на св. Силвестър е възкресяването на умъртвения от магьосника Замврий свиреп вол. В народната култура денят на светеца, Вторият ден на Сурваки, се нарича „Волски празник“ и е посветен на домашния добитък. Във финалната си молитва св. Варвара, предпазваща от шарка, моли Господ да избави почитащите я от тази, а също

и от други болести: и да не прїидеть въ доомъ егоо. ездѣ ѿсопнаа и ина езе (Бдински сборник, л. 76б). В това отношение близко до Мъчението на св. Варвара стои Мъчението на св. Марина, която също обещава изцеления единствено в молитвата си преди да бъде обезглавена. Подобни искания за закрила над вярващите, отправени към Бог, са много характерни за част от ранните до-Метафрастови мъчения. Дали обаче подобни общи елементи проникват в агиографията под влияние на фолклорната култура или пък пътят им е обратен – от фолклорната култура към писания текст, е въпрос, който заслужава специално изследване.

Струва ми се, че в някои от изнесените в дисертацията примери „лечителство“ се разбира максимално широко и така понякога в списъка на терапевтичните функции на светците попадат епизоди, които трудно бихме класифицирали като изцеления – например отстраняването на змей, влошаващ със зловонието си качеството на въздуха, заради което местните жители се поболяват (св. Силвестър папа Римски, с. 223-224), видението с Теодосий Велики, което помага на давящо се дете да се спаси (с. 111), стъпката в банята на св. Варвара, от която изблсква лековита вода (с. 246). Би могло да се спори дали това не са просто обикновени чудеса.

И накрая, окончателният текст се нуждае от внимателно изчитане, за да бъде изчистен от промъкнали се единични формулировки от сорта на „старогръцката писмена традиция“ на житията (с. 88), „новоевангелски образец“ (с. 131), „капела № 2 в Гьореме“ (с. 264).

В заключение бих искала да подчертая, че направените дребни бележки и препоръки за бъдещи насоки на работа съвсем не намаляват общото положително впечатление от този внушителен дисертационен труд със значителни научни приноси. В него авторката демонстрира умения за работа с непубликуван средновековен славянски текст, за анализ и синтез, за изграждане на сериозни научни хипотези. Това несъмнено е ценно монографично изследване на компетентен млад учен с много добра филологическа и обща културноисторическа подготовка. Работата е написана ясно, с добър научен стил и точно формулирани изводи. Усеща се личният интерес Екатерина Тодорова към поставените проблеми, а ентузиазмът ѝ за тяхното разгадаване се пренася и върху читателя.

По тази причини с пълна убеденост препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Екатерина Тодорова научната и образователна степен „доктор“.

22.05.2019 г.